

Ostokokeet osana vähittäismyynnin
ikärajavalvonnan tehostamista

**– OHJEISTUKSET
TOTEUTTAMISEEN**

Vähittäismyynnin ostokoeohjeistuksen sisältö

I Ostokokeiden perusteet

- Ikäraajat lain mukaan
- Mikä on ostokoe?
- Miksi tehdä ostokokeita?
- Eettiset seikat ostokokeissa
- Ostokokeet tunnistautumista vaativan rahapelaamisen osalta
- Luottamus on kaiken perusta

II Ostokokeiden suunnittelu

- Ostokokeiden kohteiden valinta
- Ostokokeiden budjetointi
- Koeostajat

III Ostokokeiden toteutus

- Ostokokeiden toteutus pähkinänkuoressa
- Ostokoeasetelma
- Mitä ostetaan?
- Kuntien esimerkkejä
- Miten koeostotilanteessa toimitaan?
- Mitä tehdään koeostoissa saaduille tuotteille?
- Seurantalomakkeen sisältö

IV Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen

- Tulosten luottamuksellisuus
- Tulosten hyödyntäminen
- Tiedottaminen ja mediayhteistyö

Kirjallisuutta

I Ostokokeiden perusteet

Ikäraajat lain mukaan

- **Alkoholijuomien** myyminen ja välittäminen alle 18-vuotiaille on kielletty.
- **Tupakkatuotteiden ja sähkösavukkeiden** myynti ja muu luovuttaminen alle 18-vuotiaille on kielletty. Kielto koskee myös tupakan vastikkeita, tupakointivälineitä ja nikotiininesteitä.
- **Rahapelaaminen** (esim. raaputusarvat, toto, lotto, urheiluviedonlyönti, rahapeliautomaatit, nettipokeri) on kielletty alle 18-vuotiailta.

Lain mukaan myyjällä on velvollisuus kieltäytyä myymästä ikärajavaivottavia tuotteita alaikäisille ja, jos hän epäilee tuotteiden luovuttamista tai välittämistä alaikäiselle.

I Ostokokeiden perusteet

Mikä on ostokoe?

- Tarkoituksena on selvittää, mikä on alkoholin, tupakkalain alaisten tuotteiden sekä rahapelien ikärajavälön taso paikkakunnan Alkoissa ja päivittäistavaraliikkeissä (esim. kaupat, huoltoasemat, kioskit) sekä ikärajavälöttäviä tuotteita myyvissä erikoisliikkeissä (esim. sähkösavukekaupat).
- Ostokokeessa testataan, miten helppoa *nuorelta näyttävän täysi-ikäisen* henkilön on ostaa alkoholia, tupakkalain alaisia tuotteita tai rahapelejä vähittäismyyntipaikoista joutumatta todistamaan ikäänsä.

I Ostokokeiden perusteet

Miksi tehdä ostokokeita?

Ostokokeiden avulla edistetään toimintaa, joka lisää paikallista hyvinvointia.

Ostokokeet tukevat elinkeinon omavalvontaa. **Vähittäismyyjille** ostokokeiden tulokset ovat hyödyllisiä, koska niiden avulla he voivat kehittää omaa toimintaansa vastuullisempaan suuntaan.

- ✓ Tuloksia voidaan käyttää muun muassa vähittäismyyjien koulutustilaisuuksissa.
- ✓ Tuloksia ei saa käyttää myynninedistämiseen (esim. diplomin käyttö markkinoinnissa)

Viranomaisille ostokokeet toimivat yhteistyön välineenä ja tuottavat tietoa alkoholin, tupakan ja rahapelien vähittäismyynnin ikärajojen omavalvonnan *yleistilanteesta* paikkakunnalla.

Kunnan asukkaiden tietoisuutta ikärajoista ja ikärajavaivonnasta voidaan lisätä nostamalla ostokokeen tulokset yleiseen keskusteluun (esim. vanhempien tai ikätoverien keskuudessa, paikallismediassa).

I Ostokokeiden perusteet

Eettiset seikat ostokokeissa

- Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen:
  - ✓ Vähittäismyyntipaikka saa omat tuloksensa käyttöönsä, muuten tuloksista tiedotetaan yleistasolla.
  - ✓ On ensiarvoisen tärkeää, ettei yksittäisiä vähittäismyyntipaikkoja voida tunnistaa, eikä tietoja yksittäisten paikkojen tuloksista luovuteta valvontaviranomaisille tai kilpaileville vähittäismyyjille.
- Ainoastaan **täysi-ikäiset** voivat toteuttaa ostokokeita, koska alkoholin, tupakkatuotteiden, nikotiininesteen ja rahapelien hallussapito on lain mukaan kiellettyä alle 18-vuotiailta.
- Ostokokeista saadut tuotteet hävitetään valvotusti tai palautetaan vähittäismyyntipisteeseen (esim. sähkösavukkeet).
- On toivottavaa, että koeostajien kanssa tehdään **kirjallinen sopimus** siitä, miten ostokokeiden toteuttamisesta ja tuloksista raportoidaan: koeostajilla on vaitiolovelvollisuus.
- **HUOM!** Kokeessa mukana olleet vähittäismyyntipisteet **eivät ole syyllistyneet laittomaan toimintaan** myydessään ikärajavaivottavia tuotteita yli 18-vuotiaille koeostajille.

I Ostokokeiden perusteet

Ostokokeet tunnistautumisen vaativien rahapelien osalta

- Vuoden 2020 aikana rahapelikoneiden pelaaminen edellyttää tunnistautumista henkilökohtaisella Veikkaustilillä.
- Kaikki rahapelaaminen siirtyy lähivuosina tunnistautumisen piiriin, viimeisenä raha-arvat vuoden 2024 alkuun mennessä.
- Veikkaustili on henkilökohtainen ja esim. Veikkauskortin lainaaminen koeostajille, on asiakkuutta koskevien sääntöjen vastaista.
- Veikkaustilin avaamiseen koeostajille koeostojen suorittamista varten liittyy eettisiä ongelmia.
- Tunnistautumista vaativien rahapelien ostokokeita ei tule tehdä koeostajien, tai ostokokeista vastaavien henkilökohtaisten Veikkaustilien avulla.
- **HUOM!** Toistaiseksi kannattaa kohdentaa rahapelien ostokokeet niihin peleihin, jotka eivät vaadi tunnistautumista (esim. raha-arvat ja kuponkipelit).
- Pelisaleihin ei toistaiseksi voi tehdä ostokokeita ilman tunnistautumista.

I Ostokokeiden perusteet

Luottamus on kaiken perusta

- Yhteistyön ydin on eri toimijoiden välinen luottamus. Luottamus ei synny hetkessä, vaan siihen tulee varata aikaa. Tarjontatyöryhmä on luonteva yhteistyöelin eri toimijoiden välillä.
- Vasta syntyneen luottamuksen varaan voidaan menestyksellisesti rakentaa yhteistä vastuullista anniskelun, myynnin, valvonnan ja ehkäisevän päihdetyön kokonaisuutta.
- Ostokokeet rakennetaan saman luottamuksen varaan.
- Ostokokeessa **ei etsitä syyllisiä, vaan se on toiminnan seurannan ja arvioinnin väline sekä mahdollistaa kehittämiskohteiden tunnistamisen.**

II Ostokokeiden suunnittelu

Ostokokeiden kohteiden valinta

Ostokokeiden kohteita ovat alueen/kunnan tai suuremmissa kaupungeissa tietyn alueen alkoholin, tupakkalain alaisten tuotteiden ja rahapelien vähittäismyyntipaikat (Alkot, suurmarketit, elintarvikekaupat, kioskit, huoltoasemat jne.).

- Saat alkoholin vähittäismyyntipaikkojen tiedot alueesi alkoholitarkastajalta.

- Valvira ylläpitää tupakkatuotteiden ja nikotiininesteiden julkista vähittäismyyntiluparekisteriä.

Koeostokohteiden ja ostoyritysten lukumäärä riippuu:

- ✓ paikkakunnan koosta
- ✓ vähittäismyyntipaikkojen lukumäärästä
- ✓ koeostajien lukumäärästä
- ✓ käytettävissä olevista varoista ja resursseista.

II Ostokokeiden suunnittelu

Ostokokeiden budjetointi

Ostokokeita suunnitellessa on budjetoitava varoja:

- ✓ **siihen, että noin puolet ostoyrityksistä onnistuu.**
- ✓ koeostajien siirtymisiin kaupasta toiseen ja onnistuneiden koeostosten kuljettamiseen.

sekä

- ✓ koeostajien mahdollisiin palkkioihin (esim. suklaapatukat tai muut pienet lahjat) ja aterioihin/kahvitteluihin.

II Ostokokeiden suunnittelu

Koeostajat (1/2)

Koska alkoholin, tupakkatuotteiden ja nikotiininesteiden sekä rahapeliin hallussapito on lain mukaan kiellettyä alle 18-vuotiailta, tulee koeostajiksi kelpuuttaa **vain täysi-ikäisiä** nuoria. Koeostajiksi valitaan siis täysi-ikäisiä, mutta nuorilta näyttäviä nuoria. Suositus on, että koeostajat olisivat **18–22-vuotiaita**.

Koeostajat voivat olla esimerkiksi **ravintola-alan, kaupan alan tai sosiaali- ja terveysalan tutkintoa** suorittavia opiskelijoita.

- ✓ Oppilaitokseen kannattaa olla yhteydessä hyvissä ajoin, jotta ostokokeiden toteutus saadaan sovitettua opiskelijoiden aikatauluihin ja mahdollisiin opintokokonaisuuksiin.
- ✓ Tarkista, että opiskelijoiden vakuutukset ovat kunnossa oppilaitoksen ulkopuolella tapahtuvien opintojen osalta.

II Ostokokeiden suunnittelu

Koeostajat (2/2)

- Koeostajien lukumäärä riippuu paikkakunnan koosta ja kauppojen sekä suoritettavien koeostojen lukumäärästä.
- Koeostajien valinnassa voi hyödyntää asiantuntijapaneelia (3–4 henkilöä), johon kuuluu nuorten parissa liikkuvia/työtä tekeviä ammattihenkilöitä (esimerkiksi nuorisotyöntekijä, opettaja, järjestyksenvalvoja, ovivahti, poliisi, jne.) tai vähittäismyyntipisteiden kassahenkilöstöä.
- Koeostajille järjestetään **perehdytys** koeostojen toteuttamiseen, jossa mm. käydään läpi arviointilomakkeen sisältö, ostokokeisiin liittyvät eettiset seikat ja miten koeostotilanteessa toimitaan ja käyttäydytään.
- Perehdytyksessä olisi myös hyvä antaa tietoa alkoholista, tupakka- ja nikotiinituotteista sekä rahapeleistä sekä niihin liittyvistä haitoista (ks. erillinen slidepaketti THL:n verkkoPakassa).

III Ostokokeiden toteutus

Ostokokeiden toteutus pähkinänkuoressa

1. Ole yhteydessä oppilaitoksiin hyvissä ajoin koeostajien hankkimiseksi.
2. Tiedota mahdollisessa Tarjontatyöryhmässä, että ostokokeet toteutetaan vuoden aikana.
3. Pyydä vähittäismyyntipaikkojen tiedot alueesi alkoholitarkastajalta ja tarkista tupakkatuotteiden ja nikotiininesteiden vähittäismyyntiluvat Valviran julkisesta rekisteristä (tupakkarekisteri.valvira.fi).
4. Kun koeostajat ovat varmistuneet, laadi aikataulu ostokokeiden toteutukselle.
5. Perehdytä koeostajat tehtäväänsä.
6. Suorita koeostot.
7. Hävitä onnistuneista ostoyrityksistä kertyneet tuotteet ostokokeiden jälkeen esimerkiksi Tarjontatyöryhmässä sovitulla tavalla tai palauta ne vähittäismyyntipaikkaan.
8. Anna opiskelijoille palautetta ja esimerkiksi todistus.
9. Tee ostokokeiden tuloksista yhteenveto – pohdi kehittämisen paikkoja.
10. Jaa yhteenveto sekä kunkin vähittäismyyntipisteen omat tulokset kullekin vähittäismyyntipaikalle tiedoksi.
11. Tiedota tuloksista.
12. Hyödynnä tuloksia toiminnan kehittämisessä ja esimerkiksi Tarjontatyöryhmässä tai sen koollekutsumisessa.

III Ostokokeiden toteutus

Ostokoeasetelma (1/2)

Perusmuodossaan ostokokeet tehdään arkipäivinä keskellä viikkoa, jotta vältetään viikonlopun kassajonot ja ruuhkat.

Koeostot voidaan myös kohdentaa, jos varta vasten halutaan selvittää ikärajavaalvonnan tehokkuutta esimerkiksi:

- ✓ ruuhka-aikoina
- ✓ vain tietyn tuotteen osalta
- ✓ ”ei-hyväksyttävien” henkilötodistusten osalta (esim. opiskelijakortti tai Kela-kortti).

➤ Kannattaa kuitenkin muistaa, että **kohdentaminen vaikuttaa AINA myös tulosten vertailtavuuteen!**

III Ostokokeiden toteutus

Ostokoeasetelma (2/2)

Ostoyritysten lukumäärä kannattaa päättää tapauskohtaisesti. Jos halutaan eritellä tulokset myymälätyypeittäin, ei ostoyritysten lukumäärä kuitenkaan voi olla liian pieni.

Rahapeliin ostokokeet kannattaa kohdentaa rahapeleihin, jotka eivät vaadi tunnistautumista (ks. slide 7, ostokokeiden eettisyys).

Onnistuneista ostoyrityksistä kertyneet tuotteet hävitetään esimerkiksi tarjontatyöryhmässä sovitulla tavalla tai palautetaan (esim. kalliimmat tuotteet, kuten sähkösavukkeiden patruunat) vähittäismyyntipaikkoihin, jos tästä mahdollisuudesta on sovittu vähittäismyyntipaikan tai ketjun kanssa. Raha-arvat tai kupongit leikataan raaputtamatta.

- ✓ **HUOM!** Tuotteita ei kuitenkaan kannata palauttaa myyntipaikkaan heti ostokokeen toteuttamisen jälkeen, koska silloin ostokokeet voivat paljastua ennenaikaisesti.

III Ostokokeiden toteutus

Mitä ostetaan? 1/2

Kaupoista/kioskeista/huoltoasemilta:

- Alkoholin koeosto: esim. 2 pulloa/tölkkiä siideriä (noin á 3–4 €) tai 2 pulloa/tölkkiä keskialutta (noin á 1–3 €)
- Tupakan koeosto: savukeaski (noin 9 €, v. 2021)
- Sähkösavukkeen koeosto: sähkösavukkeen nikotiinineste **TAI** sähkösavukelaite
- Tupakkatuotteita, sähkösavukkeita ja nikotiininesteitä koskevan esilläpitokiellon takia päivittäistavarakaupoissa tuotteet on pyydettävä myyjältä. Luonnollisen ostotilanteen muodostamiseksi kannattaa sopia etukäteen, mitä tuotetta/tuotteita myyjältä pyydetään ostokokeessa.

III Ostokokeiden toteutus

Mitä ostetaan? 2/2

- Rahapelin koeosto: ostaa arpa (esim. 1–3 €:n arvoinen, v. 2021: Euro-arpa 1€, Massi-arpa 2 €, Luonto-arpa 3 €, Hedelmäpeli-arpa 3 €) **TAI** ostaa Kuponkipeli (esim. 1-3 riviä, v. 2021, 1 rivi: Lotto 1 €, Eurojackpot 2 €, Vikinglotto 1 €, Jokeri 2 €).
- Kuponkipeliä ostettaessa kieltäydytään mahdollisista lisäpalveluista (esim. Plus-palvelu, Lauantai-Jokeri, Lauantai-Lomattonni).
  - Raaputusarvat ovat tutkimusten mukaan nuorten keskuudessa suosituimpia kassalta ostettavia rahapelejä ja tulevat viimeisenä tunnistautumisen piiriin.

Alkoista:

- Alkoholin koeosto: esim. pieni pullo puna-/valkoviiniä (noin 8 €)

III Ostokokeiden toteutus

Kuntien esimerkkejä (1/3)

Kuopion ostokokeet 2015

Kuopion väkiluku noin 112 000.

Koeostoasetelma:

- Koeostajina 14 Savonia-ammatti-korkeakoulun restonomiopiskelijaa (19–22 -vuotiaita):
  - ✓ Opiskelijat allekirjoittivat kirjallisen ostokoesopimuksen.
  - ✓ Opiskelijat saivat ostokokeista projektipasseihinsa opintopisteitä.
- Vähittäismyyntipisteistä koeostaja yritti
  - ostaa joko yhden tai kaksi pulloa siideriä tai olutta (n. 3 €/kpl) ja Alkoista viinipullon (n. 7 €/kpl)
  - ostaa yhden askin tupakkaa (n. 6 €/ kpl)
  - pelata noin 5 minuuttia (n. 2 €) rahapeliautomaatteja ”hengailen, herätellen huomiota”.

Kuopion ostokokeet	Alkoholi	Tupakka	Rahapeli-automaatit	Yhteensä
Koeostojen määrä (kpl)	114	64	49	227
Kieltäytymiset (%)	67 %	64 %	16 %	

- Ostetut juomat ja tupakat vietiin Pohjois-Savon poliisilaitokselle hävitettäväksi.
- Osa koeostajista sai ostettua alkoholia tai tupakkaa näyttämällä joko opiskelijakorttia tai kuvatonta kelakorttia.

III Ostokokeiden toteutus

Kuntien esimerkkejä (2/3)

Turun ostokokeet 2016

Turun väkiluku noin 186 000.

Koeostoasetelma:

- Alkoholin ostokokeet, jotka suoritettiin Turun keskustassa ja lähiöissä.
- Koeostajina 5 ammatti-instituutin lähihoitajaopiskelijaa (18–21-vuotiaita).
- Koeostopaikkoja yhteensä 50:
  - Hypermarketit, 6 kpl
  - Keskisuuret kaupat, 11 kpl
  - Pienet kaupat, 16 kpl
  - Kioskit, 6 kpl
  - Huoltamot, 4 kpl
  - Alkot, 7 kpl

- Jokaiseen paikkaan tehtiin kahden päivän aikana kolme koeostoyritystä (, joista kaksi hylättiin puutteellisten tietojen vuoksi).
- Osa koeostajista sai ostettua alkoholia näyttämällä Kela- tai pankkikorttia.
- Alko palkitsi koeostajat elokuva-sarjalipuin.

Myymälätyyppi	Alkoholin ostokokeiden määrä (kpl)	Kieltäytymiset (%)
Supermarketit	18	50 %
Keskisuuret kaupat	31	49 %
Pienet kaupat	48	55 %
Kioskit	18	61 %
Huoltamot	12	25 %
Alkot	21	67 %
Yhteensä	148	54 %

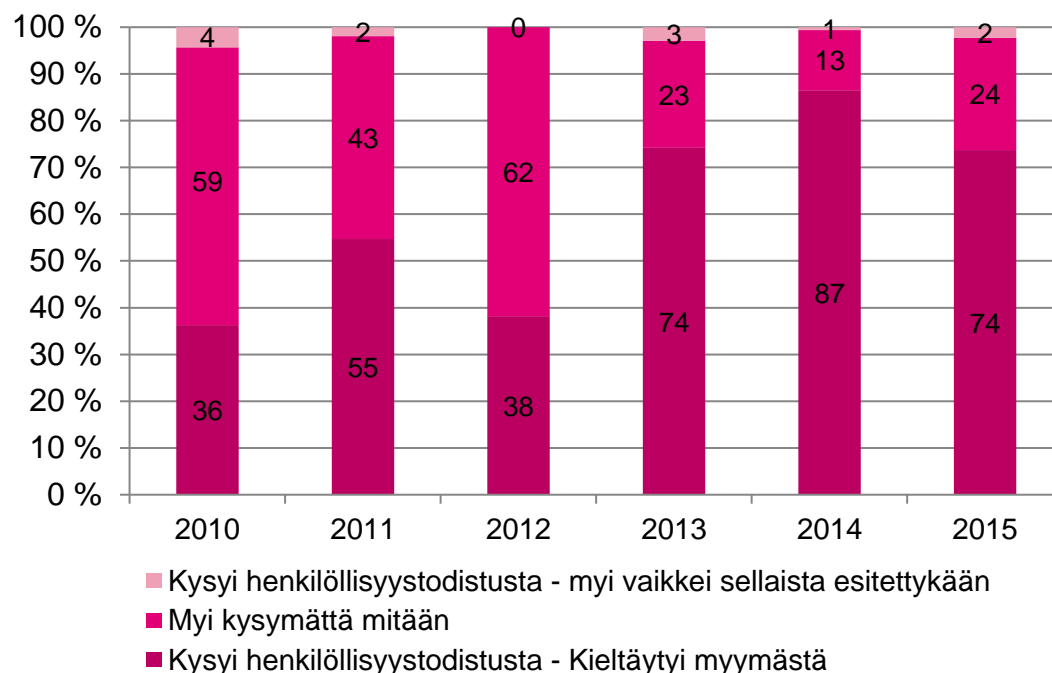
III Ostokokeiden toteutus

Kuntien esimerkkejä 3/3

Porin ostokokeet 2010–2016

Porin väkiluku noin 85 500.

Porin alkoholijuomien ostokokeet 2010–2015

Koeostoasetelma vuonna 2015:

- Yhteensä 167 koeostoyritystä:
  - Isot myymälät, 46 kpl
  - Pienet myymälät, 73 kpl
  - Kioskit, 18 kpl
  - Huoltoasemat, 14 kpl
  - Alkot, 16 kpl
- Kieltäytymisprosentit myymälätyypeittäin:
  - Isot myymälät, 78 %
  - Pienet myymälät, 67 %
  - Kioskit, 67 %
  - Huoltoasemat, 79 %
  - Alkot, 94 %
- Ostokokeita on hyödynnetty pitkäjänteisesti kehittämistyössä!

III Ostokokeiden toteutus

Miten koeostotilanteessa toimitaan? (1/3)

- Suositus on, että mahdollisuuksien mukaan Pakka-toimintaa koordinoiva kulkee koeostajien mukana koeostopäivänä.
- On suotavaa, että koordinaattori liikkuu autolla, mikä helpottaa kaupasta toiseen siirtymistä ja ostettujen tuotteiden kuljettelua.
- Koeostajien kannattaa säätää vaatetusta pari vuotta ikäistään nuoremmaksi.
- Koeostaja pyrkii käyttäytymään niin kuin hän muutenkin käyttäytyisi ostotilanteessa.

III Ostokokeiden toteutus

Miten koeostotilanteessa toimitaan? (2/3)

Jos koeostajat liikkuvat pareittain tai ryhmissä, ei samalle kassalle kannata mennä peräkkäin. Tämä koskee varsinkin pienempiä kauppoja kuten kioskeja, joissa useamman nuoren ajallisesti lähekkäiset ostoyritykset voivat paljastaa meneillään olevan koeostokokeilun.

Jos myyjä ostotilanteessa kysyy henkilöllisyystodistusta, toteaa ostaja, ettei henkilöllisyyspapereita ole mukana. Jos myyjä yhä kieltäytyy myymästä, keskeytetään ostotilanne poistumalla kassajonosta.

III Ostokokeiden toteutus

Miten koeostotilanteessa toimitaan? (3/3)

Jokaisen koeostoyrityksen jälkeen koeostaja täyttää seurantalomakkeen (joko paperisen tai sähköisen) tulosten myöhempää analysointia varten.

- ✓ Sähköisen seurantalomakkeen kysymyspatteriston saat THL:lta ja paperisen lomakkeen pohja löytyy [VerkkoPakasta](#).
- ✓ Sähköistä lomaketta käytettäessä kannattaa korostaa huolellisuutta tuloksia näppäiltäessä lomakkeelle.

HUOM! Mikäli ostokokeessa käytetään sähköistä lomaketta, on koeostajilla oltava käytössään laitteet (älypuhelin, tabletti), joilla sähköisen seurantalomakkeen voi täyttää.

III Ostokokeiden toteutus

Mitä tehdään koeostoissa saaduille tuotteille?

Alkoholijuomat ja tupakkalain alaiset tuotteet, joita koeostajat onnistuvat ostamaan, hävitetään *valvotusti* koeostojen jälkeen. Pelikupongit ja jaha-arvat leikataan kahtia raaputtamatta.

Esim. ostojen hävittäminen on tehty poliisin valvonnassa tai nuorten kanssa yhdessä tehdystä hävittämisestä on otettu valokuvat todisteeksi.

➤ **HUOM!** Hävitystilanteesta saa myös kiinnostavaa materiaalia ostokokeista tiedottamiseen!

Koeostajien kanssa on hyvä käydä purkukeskustelua ja peilata koeostajien kokemuksia koeostoista perehdytyksessä annettuihin tietoihin päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista ja rahapeleistä sekä niiden aiheuttamista haitoista.

III Ostokokeiden toteutus

Mitä tehdään koeostoissa saaduille tuotteille? 1/2

- Alkoholijuomat ja tupakkalain alaiset tuotteet, joita koeostajat onnistuvat ostamaan, hävitetään valvotusti koeostojen jälkeen
- Pelikupongit ja raha-arvat leikataan kahtia raaputtamatta
- Kalliimmat tuotteet, kuten sähkösavukkeiden patruunat, voidaan palauttaa vähittäismyyntipaikkoihin jos palautusmahdollisuudesta on sovittu vähittäismyyntipaikan tai ketjun kanssa
- HUOM! Tuotteita ei kuitenkaan kannata palauttaa myyntipaikkaan heti ostokokeen toteuttamisen jälkeen, koska silloin ostokokeet voivat paljastua.

III Ostokokeiden toteutus

Mitä tehdään koeostoissa saaduille tuotteille?

2/2

- Onnistuneista ostoyrityksistä kertyneet tuotteiden hävittämistavasta voidaan sopia esimerkiksi tarjontatyöryhmässä
- Ostojen hävittäminen voidaan tehdä esim. poliisin valvonnassa tai nuorten kanssa yhdessä tehdystä hävittämisestä voidaan ottaa valokuvia todisteeksi
- Hävitystilanteesta saa myös kiinnostavaa materiaalia ostokokeista tiedottamiseen!

III Ostokokeiden toteutus

Miksi ostokokeista hankitut tuotteet hävitetään?

- Ostokokeiden tarkoitus on saada tietoa ikärajavaltvonnan tilasta.
- Rahapelit, alkoholi sekä tupakka- ja nikotiinituotteet voivat aiheuttaa ongelmia ja riippuvuutta, ja eettisesti toteutetuissa koeostoista tulee varmistaa, ettei koeostoista synny haittaa niitä toteuttaville.
- Koeostojen kautta ei tule tarjota mahdollisuutta päihteiden sekä tupakka- tai nikotiinituotteiden käyttöön tai rahapelien pelaamiseen.
- Hävittämällä tuotteet käyttämättöminä voidaan välttää antamasta nuorille koeostajille ensikosketusta alkoholin, tupakan tai nikotiinituotteiden käytön sekä rahapelaamisen kokeiluun.
- Osallistuminen koeostoihin voi tarjota esim. sote-alan opiskelijoille tilaisuuden pohtia omaa suhtautumistaan koeostettaviin tuotteisiin ja herättää pohdintaa riippuvuuksia aiheuttavien tuotteiden saatavuudesta arkiympäristöissämme.

Ostokokeet alkoholin, tupakkalain alaisten tuotteiden ja rahapelien vähittäismyynissä

1. Kaupunki/ kunta, jossa ostokokeet suoritetaan

---

2. Koeostaja (nimi, sukupuoli, ikä)

---

3. Ostokoe koskee

- alkoholia
- tupakkaa
- sähkösavukkeita
- nikotiininesteitä
- raha-arpoja
- kuponkipelejä

4. Osto aika (päivä, kellonaika: esim. pvä/kk/vuosi, klo xx.xx)

Ostopisteen tiedot

5. Ostopisteen nimi

---

6. Mihin ketjuun ostopiste kuuluu?

- S-ryhmä
- K-ryhmä
- Lidl
- R-kioski
- Alko
- Muu mikä? _____

7. Ostopiste

- Iso marketti (yli 400 m²)
  - Pieni kauppa (alle 400 m²)
  - Kioski
  - Huoltoasema
  - Alko
  - Erikoisliike (esim. sähkösavukekaupat)
-

Myyjä ja myyjän toiminta ostotilanteessa

9. Myyjän sukupuoli

- Nainen
- Mies

10. Myyjän arvioitu ikä

- 25 tai alle
- 26–45
- yli 45

11. Myyjän reaktio

- Kysyi henkilöllisyystodistusta – Kieltäytyi myymästä
- Kysyi henkilöllisyystodistusta – Myi
- Ei kysynyt henkilöllisyystodistusta ja myi
- Muu reaktio, mikä? _____

Muut huomiot ostotilanteesta

12. Kassajonon arvioitu pituus henkilöinä

- Ei muita asiakkaita
- 1–2 asiakasta jonossa
- 3–5 asiakasta jonossa
- 6 tai useampi asiakasta jonossa

13. Ostopisteen ruuhkaisuus

1

2

3

4

5

Lähes tyhjä

Hyvin täynnä

14. Kuinka monta kassahenkilöä ostopisteessä oli?

- 1
- 2–3
- 4 tai useampi

15. Muuta raportoitavaa

IV Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen

Tulosten luottamuksellisuus 1/3

On tärkeä keskustella koeostoja toteuttavien nuorten kanssa tulosten luottamuksellisuudesta.

On myös toivottavaa, että koeostajien kanssa tehdään **kirjallinen sopimus** ostokokeiden toteuttamisesta ja siitä, miten tuloksista raportoidaan ja puhutaan julkisesti.

IV Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen

Tulosten luottamuksellisuus 2/3

- Ostokokeiden toteuttamisen tarkkaa ajankohtaa (päivämäärää, kellonaikaa) ei kerrota ennen toteuttamista, eikä sen jälkeen.
- ✓ Näin varmistetaan, että elinkeinotoimija / Veikkaus eivät voi tunnistaa myöhemmin tulokset saatuaan kassa- tai anniskeluhenkilökunnan jäsentä, joka jätti iän tarkistamatta tai jonka vuoron aikana epäkohtiin anniskelussa ei puututtu.
- ✓ Ostokoe ei saa muuttua elinkeinon kurinpitovälineeksi!

IV Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen

Tulosten luottamuksellisuus 3/3

- Ostokokeiden tuloksista raportoitaessa on ensiarvoisen tärkeää paikallisen toiminnan ja yhteistyön perustana olevan luottamuksen säilyttämiseksi,
  1. ettei yksittäisiä vähittäismyyntipaikkoja voida tunnistaa
    - ✓ Raportointi riittävän yleisellä tasolla (esim. Alkot, isot marketit, muut ruokakaupat, huoltoasemat ja kioskit: vähintään 3 paikkaa / luokka) niin Tarjontatyöryhmässä kuin mediallekin
  2. eikä tietoja yksittäisten paikkojen tuloksista luovuteta muille kuin ko. vähittäismyyntipisteen tai anniskelupaikan johdolle
    - ✓ Eli ei valvontaviranomaisille, kilpaileville elinkeinotoimijoille, ketjujen omistajille tai Veikkauksen edustajille.

IV Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen

Tulosten hyödyntäminen 1/2

Ostokokeiden tulosten yhteenveto hyödynnetään vähittäismyyntipaikoissa.

Tarjontatyöryhmässä voidaan yleisemmin pohtia, miten epäkohtiin puututaan ja mitä tukitoimenpiteitä tarvitaan vastuullisen myynnin edistämiseksi.

Muista palkita vastuullisesti toimivat vähittäismyyntipaikat esim. diplomilla. Kerro kuitenkin selvästi, ettei diplomia tule käyttää myynninedistämässä, markkinoinnissa tms.

Ostokoe on aina nähtävä osana vastuullisen myynnin ja omavalvonnan kehittämistä, ei irrallisena toimenpiteenä tai julkisuustemppuna.

IV Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen

Tulosten hyödyntäminen 2/2

Yksi kehittämistyön väline on **vastuullisen myynnin koulutus**.

Koulutus järjestetään kuulemalla elinkeinonharjoittajien toiveita ja sopimalla sisällöstä riittävän yksityiskohtaisesti elinkeinonharjoittajien kanssa sekä sovittamalla se jo olemassa oleviin omavalvonnan kehyksiin.

IV Ostokokeiden tulosten hyödyntäminen

Tiedottaminen ja mediayhteistyö

Halutessasi voit jo etukäteen tiedottaa vähittäismyyntipaikkoja tulevista ostokokeista.

- ✓ Tiedotteessa **ei** kuitenkaan kerrota ostokokeiden tarkkaa ajankohtaa.
- ✓ Samalla voit mainostaa esim. tarjontatyöryhmään liittymistä tai tulevia vastuullisen myynnin koulutuksia.

On tärkeä osallistaa media yhteistyöhön. Ole yhteydessä median edustajiin heti kun ostokokeiden tulokset on jaettu asianosaisille (yrittäjät, tarjontatyöryhmä) tiedoksi.

- ✓ Tarjoa juttua ostokokeiden tuloksista mm. paikallislehtiin ja -radioon.
- ✓ Korosta viestinnässä myös ikärajavaltuutujen tuotteiden välittämiskieltoa (koskee myös esim. raha-arpoja)
- ✓ Lehti- tai radiojutun kärkenä voi olla esimerkiksi se, että vähittäismyyntipaikka X palkitaan vastuullisesta toiminnasta.
- ✓ Muista sosiaalinen media tiedotuskanavana!

Kirjallisuutta

- Fors, R., Heimala, H., Holmila, M., Ilvonen, S., Kesänen, M., Markkula, J., Saunio, A.-L., Strand, T., Tenkanen, T. & Warpenius, K. (2013). Paikallinen alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy – Käsikirja yhdessä toteutettavaan Pakka-toimintamalliin. Kide 23/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Holmila, M., Warpenius, K., Warsell, L., Kesänen, M. & Tamminen, I. (2009). Paikallinen alkoholipolitiikka. Pakka-hankkeen loppuraportti. Raportti 5/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Holmila, M., Karlsson, T. & Raitasalo, K. (2005). Alaikäisten alkoholiostot . *Yhteiskuntapolitiikka*, 70, 305–310.
- Karlsson, T., Raitasalo, K. & Warpenius, K. (2008). "Onks henkkareita?" Ikäraajakontrolli alkoholin vähittäismyynissä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 73:2, 153–161.
- Karlsson, T., Raitasalo, K. & Holmila, M. (2007). Alaikäisten alkoholihankintojen sietämätön helppous. S. 149–160. Teoksessa: Tigerstedt, Christoffer (toim.) Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumeutkijain seura & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Rossow, I., Karlsson, T. & Raitasalo, K. (2008). Old enough for a beer? Compliance with minimum legal age for alcohol purchases in monopoly and other off-premise outlets in Finland and Norway. *Addiction*, 103, 1468–1473.
- Holmila, M., Karlsson, T. & Warpenius, K. (2010). Controlling teenagers' drinking: Effects of a community-based prevention project. *Journal of Substance Use*, June 2010; 15 (3): 201–214.
- Warpenius, K., Holmila, M. & Raitasalo, K. (2012). Peliin ei puututa: Alkoholin, tupakan ja rahapeliautomaattien ikärajavaivontaa testanneet ostokoheet vähittäisliikkeissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(44), 375–385.
- Warpenius, K. & Holmila, M. & Raitasalo, K. (2016). Compliance with the legal age limits for alcohol, tobacco and gambling – A comparative study on test purchasing in retail outlets. *Drugs: Education, Prevention and Policy*. DOI:10.3109/09687637.2016.1141875.